

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

Доманська О.А.

*кандидат культурології, доцент, докторант,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова*

ВІДМІННІСТЬ ТИПІВ ЦІННІСНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ТА РОСІЙСЬКОГО ЕТНОСІВ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ РІЗНИХ МОДЕЛЕЙ ДЕРЖАВНОСТІ

Розбудова національного культурного простору постає одним з найактуальніших напрямків розвитку українського суспільства в умовах незалежності. Для розуміння процесів функціонування ціннісних структур свідомості, які відіграють ключову роль в способі освоєння та побудови культурного простору людиною, важливе значення має розкриття механізмів їх утворення. Поняття ціннісної структури свідомості вже досить тривалий час у різних аспектах та бачення його складових розроблялось у психології, філософії, культурології тощо. Воно є визнаним категоріальним сполученням наукового розуміння взаємодії людини і світу. У частині, що стосується розуміння ціннісних структур як складової масової свідомості значний доробок ще наприкінці позаминулого та протягом 20-го століття було зроблено М. Моссом, К. Леві-Строссом, Л. Леві-Брюлем, М. Вебером, Г. Зіммелем, К. Мангеймом, Р. Мілсом, Л. Мамфордом, Д. Белом, Е. Шилзом. Про реальність та своєрідність феномену масової, групової свідомості, на відміну від індивідуальної, писав В. Вундт. Аксиологічний напрямок розуміння свідомості представлений працями Е. Дюркгейма, М. Вебера, Ф. Знанецького, Дж. Олпорта, А. Леонтьєва, В. Зінченко. У вітчизняній науці цій проблематиці в аспекті дослідження на рівні формування ціннісних структур свідомості у процесі навчання та у структурі ієрархії формування ціннісної та правової свідомості присвячені роботи А.А. Сімак [1], Н. Волковицької [2]. Однак дійсно глибокого комплексного осмислення та виявлення механізмів формування та реалізації ціннісних механізмів свідомості до теперішнього часу не здійснено.

У загальному розуміння ціннісні структури свідомості відіграють ключову роль у способі структурування та організації нашого сприйняття світу, завдяки якому світ та його явища розкладаються та сортуються за значимістю та черговістю сприйняття та важливості для людини. У людській свідомості ті чи інші цінності утворюють стійку систему норм, цілей ідеалів та ін. Цю систему можна назвати ціннісною парадигмою, яка може бути у одних людей виключно жорсткою та закостенілою, у інших гнучкою та релятивною [3]. Навіть з цього загального підходу зрозуміло, що ціннісні структури, точніше механізми їх

прояву і втілення, а головне – контролю над ними (про цілі такого контролю ми не говоримо у даному випадку) мають надважливе значення у контексті того історичного культурного розколу, свідками і дійовими особами розгортання якого стають європейські країни. Зокрема, зрозуміти витoki безпрецедентної кризи ціннісної свідомості, яка охопила практично всі верстви населення Російської Федерації є, в силу очевидних причин, критично важливим завданням саме для України.

Основна теза матеріалу, яка розгорнута нижче, полягає у твердженні, що проблема утворення ціннісних структур свідомості, може бути представлена наступним чином: певний історичний тип свідомості, що згодом розглядався у психології, соціології та культурології в категоріях у тому числі як свідомість масова, більш вразливий щодо впливу ідеологічних концептів. Ця вразливість зумовлена відсутністю чинників критичної культурної обробки, в результаті яких відбувається нейтралізація, відсіювання і трансформація ціннісної інформації. Ці чинники можна назвати ціннісною імунною системою особистості. В процесі їх активізації відбувається узгодження ціннісних концептів з мережею ціннісного захисту свідомості, що центрується загальнолюдськими цінностями гуманістичного спрямування. У зв'язку з послабленням чи відсутністю згаданої системи ціннісного імунітету, відсіювання і трансформації значущих висловлювань агресивного характеру чи подібних до них, що мають затримуватись на рівні свідомості і перетворюватись на ціннісно-нейтральні чи взагалі розпорошуватись як носії негативної енергії, безперешкодно посідають місце у свідомості як значущі і активні одиниці ціннісного смислу.

До речі саме про фізіологічну недовимірність російського національного типу у свій час з вражаючою гостротою і точністю заявляв академік І. Павлов. Навесні 1818 року вчений виступив у Петрограді з публічними лекціями. Наведемо тільки сутність спостережень вченого, які абсолютно актуальні для сьогодення. Мислитель зазначає, що в разі коли «цілий народ у своїй головній нижчій масі недалеко відійшов від рабського стану, а в інтелігентських шарах здебільшого тільки запозичивши чужу культуру і до того ж не завжди вдало, народ, який відносно мало дав й свого самостійного у і в загальній культурі і в науці, – якщо такий народ уявить себе ватажком людства і почне встановлювати для інших народів зразки нових культурних форм життя, то ми стоїмо тоді перед прикрими, роковими подіями, які можуть загрожувати даному народу втратою його політичної незалежності» [5]. І далі вчений подає та обґрунтовує положення, які надають уявлення про властивості «російського розуму», серед яких: не схильність до зосередженості та копіткої роботи, яка замінюється натиском і наскоком; небажання знати факти і перевіряти дійсний стан справ; прагнення більше говорити про свободу ніж досягати її фактично; небажання дослухатись до думки іншого та рахуватись з фактами дійсності. Мислитель зазначає, що російська людина не прагне зрозуміти те, що вона бачить, не живе у «покірності істині», а свято вірить, що Росія це авангард людства і вона у будь-якому разі «протре очі гнилому Заходу» [там само].

Хижак Російської державності (як символічна, позаматеріальна сила) все більше посилювався майже з першого моменту утворення Московського князівства і врешті решт впевнено «правив бал» в її історії до теперішнього часу. Яке ж цей фрагмент нарративу має значення для українського міфу? Теж саме має вочевидь очікувати й Україну, яка повинна, для захисту і розвитку власного національного простору, народити власного «хижака». Інша річ, що він має виконувати інші завдання, захищати інші цінності, бути іншим. Допоки Україна не тільки не визначала і тим більше не артикулювала, але навіть не наближалась до шляху, по якому мала б прийти до усвідомлення своєї місії і ролі у долі народів на світовому рівні. Але ж кожен народ має не тільки пройти цей шлях, але й мусить його пройти обов'язково. Адже якщо той же Д. Андреев говорить про ідеальну єдність церков і народів у понятті «Роза світу», то не можна припустити, що ця майбутня єдність має нести на собі чи в собі «недорозвинені чи «духовно недвимірні» нації, які своєї місії мети і цінності так і не з'ясували [5].

Отже, оминаючи розлогі обґрунтування, логіку яких можна відновити, якщо звернутись до самої роботи Д. Андреева, сформулюємо ті положення, які мають значення саме для українського міфонаративу, який «висвічується» крізь бачення російського духовидця.

1. Український етнос – язичницький, він не став свідомим та послідовним носієм християнського релігійного метанаративу та його «інструментом розгортання». Відзначається при цьому глибокий зв'язок язичництва з природною стихією, домінуюче значення у якому має вираження і втілення сексуального, оргіастичного начала. Властивістю цієї енергії є її стремління вийти за власні межі.

2. У Росії, як зазначає мислитель, християнство одразу вступило у боротьбу з каросою (стихійною душею) народу, що призвело до появи досить бузувірських підпільних форм які виражали «містику статі» (хлистуни). Однак така сепарація є свідченням і шляхом релігійної структуризації, вигонкою більш витончених, очищених форм релігійного духу, що врешті характеризує сам процес десинкретизації віри, шлях богопізнання врешті-решт. Для України, якщо ми приймаємо тезу її язичницької, містично-синкретичної форми віри, така процесуальність не була притаманною.

3. Важливе для Росії, а тим паче для України зауваження знаходимо у цій картині розгортання трансісторії як наслідок осмислення протиборчих сил у їх історичному втіленні: давнє слов'янське світорозуміння було висунуто у народні низи, до смердів, де відбувались волхвування, ігрища що підіймали творчі стихійні сили, пробуджували чари чаклунів. Водночас вимогливий аскетизм не міг стати керівним принципом для мас.

4. У зв'язку із зазначеним варто розглянути ще один момент у роздумах мислителя. До безсумнівних елементів російського трансміфу у його баченні відноситься ідея сильної держави, яка має охороняти та захищати Російську метакультуру. Явище великодержавності на цьому тлі розглядається, насправді, ним негативно, і це визначає як характеристику об'ємності його духовного

бачення так і є свідченням на користь істинності його духовних прозрінь. Так от, мислитель зазначає, що народження російської великодержавності є ознакою народження та існування негативної тіні у російській світлій метакультурі. Однак він не бачить іншого варіанту, крім існуючого, розгляду монстра російського великодержавного шовінізму як необхідного зла. Можемо припустити, що особливості соціоісторичного, територіального, духовного формування цінностей української нації мають саме довести і виявити її історичну місію подолання хижака російської великодержавності у випрацюванні альтернативної ідеї іншого типу державності, контури якої постають сьогодні у формуванні зовсім інших смислів і змістів організації суспільного життя у феномені волонтерського руху і фактичній (хоча і не від «доброго життя») компенсації народними ініціативами і рухами тих проявів безсилля і фактичної руйнації суспільного організму та приготування його у жертву російському великодержавному хижаку, прикладом якого став останній період української історії.

Отже, механізми утворення ціннісних структур типів російського та українського національного характеру радикально відмінні. На відміну від російського для українського типу формування ціннісних структур свідомості в умовах актуальної соціоісторичної ситуації більш притаманними стають механізми критичності і раціональності європейського типу. Зрозуміло, з урахуванням історичних національних особливостей їх формування і втілення. Насправді до витоків української ментальності та національного духу, що безпосередньо є будівним матеріалом ціннісних структур свідомості відноситься синкретичність мислення, елементи романтизації дійсності та чутливості до проявів сил природи, фатальної ширості, що в умовах суворих історичних випробувань часто переходила у свою протилежність. Означені ціннісні чинники відбиваються у тому числі в решті-решт на формуванні моделі української державності.

Список використаних джерел:

1. Сімак А. А. Дивергентність цінностей в структурі індивідуальної свідомості [Електронний ресурс] / А. А. Сімак. – Режим доступу: http://rusnauka.com/36_PWMN_2010/Psihologia/76634.doc.htm
2. Волковицька Н. Онтологічний та аксіологічний елементи у сучасній правовій свідомості. [Електронний ресурс] / Н. Волковицька – Режим доступу: <http://www.pravnuk.info/urukrain/1505-ontologichnij-ta-aksiologichnij-elementi-u-suchasnij-pravovij-svidomosti.html>
3. Структура ценностного сознания [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.philosophyday.ru/philos-220-1.html>
4. Павлов И. Об уме вообще, русском уме в частности [Електронний ресурс] / И. П. Павлов. Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/pavl_russum.php#pavlov13
5. Андреев Д. Л. Роза Мира / Д. Л. Андреев. – М.: Товарищество «Клышников-Комаров и К», 1992. – 287 с.